

Kinderopvang: De emancipatie van een uniek en relevant opvoedingsmilieu tussen gezin en school

Louis Tavecchio

In toenemende mate is sprake van verschuiving van de verantwoordelijkheid voor de opvoeding van ouders en gezin naar *andere* opvoeders. De keuze voor de combinatie arbeid-zorg wordt door moeders steeds vaker gemaakt waarbij allerlei overwegingen, zoals idealen met betrekking tot zelfontplooiing en economische motieven, een belangrijke rol spelen. Dat kinderen al relatief vroeg na hun geboorte (mede) door anderen worden opgevoed is niet nieuw, wel de bewuste keuze voor een dergelijk opvoedingsarrangement én de explosieve groei ervan in Nederland. De verschuiving weerspiegelt de feitelijke acceptatie van gedeelde opvoedingsverantwoordelijkheid in het kader van een 'partnerschapsmodel' (vgl. Van Dijke & Terpstra, 2000), waarbij ouders wel 'eindverantwoordelijk' zijn maar, ook in de voorschoolse periode, niet (meer) het alleenrecht bezitten op de inhoud van de normen en waarden die op hun kind worden overgedragen en de manier waarop dat gebeurt. Gedurende de voorschoolse periode vormen de kinderopvanginstellingen de belangrijkste professionele opvoedingsomgevingen en zijn de daar werkzame leiders prominente 'andere' opvoeders. Kinderopvang is dan ook veel meer dan een oppasplek buitenshuis. Het is een uniek en relevant opvoedingsmilieu 'tussen' gezin en school. Dat inzicht is inmiddels ook aan het doordringen tot pedagogen, in en buiten de universiteit. De oproep: 'Pedagogen waar zijn jullie?', destijds gedaan door Pijkel Schröder, voorzitter van de Commissie Kwaliteit Kinderopvang (Schröder, 1994), begint effect te sorteren. Ze voelen zich kennelijk aangesproken en geleidelijk mengen ze zich, soms nog wat onwennig, in de discussie over de pedagogische aspecten en de kwaliteit van kinderopvang. Eén van de kernvragen daarbij is welk belang bij de keuze voor vroegkinderlijke opvoeding buitenshuis centraal staat, c.q. zou moeten staan. Een andere is welke rol de Pedagogiek zou kunnen, c.q. moeten spelen.

Kinderopvang: in wiens belang?

In discussies over de vermaatschappelijking van de opvoeding wordt het doel van kinderopvang vaak in eerste instantie als dienstverlening aan ouders gedefinieerd.

Louis Tavecchio bekleedt sinds kort de bijzondere leerstoel Kinderopvang aan de Universiteit van Amsterdam. Daarnaast is hij als Universitair Hoofddocent Gezinspedagogiek verbonden aan de Universiteit Leiden.

Correspondentie: Universiteit van Amsterdam, Afdeling Pedagogiek en Onderwijskunde, Wibautstraat 4, Postbus 94208, 1090 GE Amsterdam.

Forum
discussie

Mij is geen onderzoek bekend waarin werd nagegaan of en in welke mate kenmerken van het kind bij de besluitvorming van de ouders over plaatsing in de kinderopvang een rol spelen. Ik doel hier met name op kinderen in de voorschoolse leeftijd (0-4 jaar). Oudere kinderen hebben een grotere kans en in principe ook meer mogelijkheden om hun stem bij beslissingen over na- en buitenschoolse opvang te laten horen.

We beschikken dus niet over feitelijke informatie omtrent de mate waarin bij beslissingen over het plaatsen van kinderen in opvoedingsomgevingen buitenshuis het belang van het kind van - doorslaggevende? - betekenis is. Wat is daarover, in speculatieve zin, te zeggen?

Velen van ons, ik denk de overgrote meerderheid, zullen ervan uitgaan dat ouders in het belang van hun kind handelen. Ook ik ben geneigd daarvan uit te gaan, dat wil zeggen, te denken dat ouders dat waarschijnlijk wel *willen*. Het is echter de vraag of ze dat in de belangenstrijd waarin ze in onze moderne samenleving terecht zijn gekomen, eigenlijk nog wel *kunnen*. Mijn twijfel vraagt om een nadere toelichting. Laten we ervan uitgaan dat ouders in het belang van hun kind *opvang van goede kwaliteit* nastreven. Van Dijke, Terpstra en Hermanns (1994) hebben er op gewezen dat in de ouderlijke visie op kwaliteit verschillende perspectieven moeten worden onderscheiden. Naast het perspectief van de eigen ontwikkeling en het financieel-economisch perspectief, die eerder werden genoemd, is er het perspectief van de arbeid en het opvoedingsperspectief. Wat het eerste betreft, zolang werkgevers er niet of onvoldoende rekening mee houden dat de werknemer kinderen heeft, zal de ouder vanuit de arbeidssituatie veel belang hechten aan gegarandeerde en flexibele opvang. Wat de opvoeding betreft zullen ouders de voorkeur geven aan vaste en vertrouwde leiders met voldoende individuele en persoonlijke aandacht voor hun kind. Vanuit de geschetste perspectieven, die zeker niet uitputtend zijn, ontstaan bij de ouders verschillende behoeften met betrekking tot kwaliteit. Het illustreert dat kwaliteit van kinderopvang (nooit meer dan) een *compromis* zal zijn, waarin zoveel mogelijk tegemoet gekomen wordt aan de diverse behoeften die ouders vanuit de verschillende perspectieven hebben. De elementen in de eerder genoemde belangenstrijd zijn hiermee allerminst afdoende beschreven, want daarnaast hanteren andere partijen, zoals de overheid, het personeel en de beroepsorganisaties in de kinderopvang hun eigen perspectief op kwaliteit.

Wat betekent dit voor het kindbelang?

Is de krachtsverhouding tussen de diverse perspectieven in balans of oefenen zij hun invloed in verschillende mate uit? Zoals vaker het geval is wordt de discussie overwegend, mijns inziens in te sterke mate, gevoerd over zaken die relatief simpel en eenduidig zijn te operationaliseren. Aspecten die behoren tot het financieel-economisch perspectief, om het even of dat de ouders, het personeel, de overheid of de kinderopvangorganisaties betreft, zijn vrij direct meetbaar en meestal goed te kwantificeren (d.w.z. 'hard te maken'). Vandaar dat begrippen als 'kindplaatsen', het 'product kinderopvang', 'kostenplaatje', en dergelijke steeds vaker worden gehanteerd en zelfs de boventoon voeren in de discussie. Omdat we dat met z'n allen echt het belangrijkste vinden? Dat kan ik moeilijk geloven, laat staan aanvaarden.

Aspecten binnen het opvoedingsperspectief die betrekking hebben op pedagogische kwaliteit zijn veel moeilijker te meten of te kwantificeren. De pedagogische kwaliteit van kinderopvang is een rekbaar begrip waar ieder zijn eigen invulling aan geeft. Consensus over 'harde' criteria die eenduidig en ondubbelzinnig wijzen in de richting van (een hoog niveau van) pedagogische kwaliteit is naar alle waarschijn-

lijkheid op korte termijn niet te verwachten. Wellicht verklaart dit de 'economiserings' van het debat in en over de kinderopvang. Niemand zal de relevantie van het financieel-economisch perspectief ontkennen, maar dat in de discussie commerciële overwegingen zo sterk de boventoon voeren komt toch vooral omdat andere relevante zaken - bijvoorbeeld pedagogische kwaliteit, leidster-kind interactie of welbevinden van het kind - veel moeilijker op een door ieder geaccepteerde wijze zijn vast te stellen. En indien het wél lukt om aan te tonen dat de pedagogische kwaliteit tekort schiet of het welbevinden van het kind te wensen over laat, is het zeer de vraag of daar in dezelfde mate en even snel consequenties aan worden verbonden als het geval zou zijn bij financiële problemen.

Tenslotte, de direct betrokkenen, ik bedoel de kinderen, vormen geen (economische) factor van betekenis, in de zin van serieuze onderhandelingspartners die eisen stellen en op hun strepen gaan staan.

Moeten we ons zorgen maken?

De ouders, van oudsher de primaire behartigers van het kindbelang, lijken in toenemende mate rekening te houden met hun eigen belang in de *werksfeer* (carrière, inkomen, status) en ze steken ook veel tijd in tal van activiteiten die te maken hebben met hun *zelfontplooiing* (hobby's, recreatie, sport). Van Dijke, Terpstra en Hermanns (1994) deden onderzoek naar meningen, ervaringen, wensen en keuzen van ouders met betrekking tot kinderopvang. Daaruit kwam onder meer naar voren dat de kinderopvang op de *eerste plaats* 'goed afgestemd moet zijn op de werktijden van de ouders'; met betrekking tot kinderdagverblijven bleek 31% van de ouders problemen te ondervinden in de afstemming tussen opvang en werk. Dit had voornamelijk te maken met de haal- en brengtijden van het kinderdagverblijf. Voor problemen en knelpunten met betrekking tot het 'pedagogisch perspectief' was in het onderzoek een tweede plaats weggelegd. Op zich niet zo vreemd, want dit is ook niet de reden dat een kind naar de opvang gaat. Dat is immers omdat de ouder werkt.

Ouders hechten dus veel belang aan een goede afstemming tussen opvang- en werktijden, maar het onderzoek liet tevens zien dat ze veel waarde hechten aan continuïteit, dat wil zeggen aan zo weinig mogelijk wisselingen van leidsters en kinderen. Ze geven de voorkeur aan een stabiele situatie waarin een kind niet steeds afscheid hoeft te nemen en voortdurend met nieuwe leidsters of kinderen een relatie moet opbouwen. In de praktijk zijn deze wensen echter moeilijk te verenigen: als de opvangtijden beter aansluiten op de werktijden zal het centrum langer open moeten zijn, waardoor de kans kleiner wordt dat gedurende al die tijd dezelfde leidsters aan het werk zijn (zie ook Baks, 1999).

Er is overigens nog weinig onderzoek gedaan naar de behoeften van ouders ten aanzien van de kinderopvang. En diepergaand overleg tussen ouders en leidsters over de afstemming tussen de opvoeding thuis en in de kinderopvang lijkt nauwelijks plaats te vinden (zie Tavecchio, Van IJendoorn, Verhoeven, Reiling & Stams, 1996). In de praktijk hebben ouders waarschijnlijk helemaal niet zoveel te vertellen. De wachtlijsten in veel kindercentra blijven lang en veel ouders zullen blij zijn dat ze hun kind überhaupt geplaatst kunnen krijgen. Mede daardoor ligt het gevaar op de loer dat ze minder stringent de hand zullen houden aan kwaliteitseisen. En een conclusie dat hun kind op grond van bepaalde kenmerken wellicht minder geschikt is voor de kinderopvang zal ook niet gauw worden getrokken. Het is immers best moeilijk om als ouder toe te geven dat je twijfelt of kinderopvang goed is voor je kind, terwijl je die kinderopvang zo hard nodig hebt als werknemer. De leidsters en de kinderopvangorganisaties hebben (economisch) belang bij het

voortbestaan van hun centrum en ook zij zullen terughoudend zijn in het trekken van een dergelijke conclusie of gereserveerd staan tegenover kwaliteitsverhogende maatregelen die veel geld en tijd kosten.

Daarmee is niet gezegd dat het kindbelang zal worden verwaarloosd, maar de mate waarin het wordt gerealiseerd is, zoals uiteengezet, nooit meer dan een compromis tussen kind-, ouder-, werk- en organisatiebelangen. Het is een speelbal in een krachtenveld van factoren die het kind, eigenlijk de belangrijkste klant in de opvang, met name in de voorschoolse periode niet zelf kan bepalen of sturen.

Een sleutelrol voor de Pedagogiek

Er is overigens niets mis aan het feit dat ouders op zoek zijn naar het optimale rendement uit de dienstverlening van de kindercentra en de diverse opvangarrangementen zo goed mogelijk bij hun eigen situatie willen laten aansluiten. Dat wil zeggen, onder het voorbehoud dat diezelfde ouders zich net zo druk maken om de belangen van hun kind. Als 'zwakste discussiepartner' heeft hij of zij immers recht op belangenbehartigers die niets nalaten om even hard over hun belangen te onderhandelen als ze geneigd zijn dat voor zichzelf te doen. De vraag is echter of de moderne ouder zich volledig kan ontworstelen aan de boven geschetste verstrengeling van belangen.

Voor het optimaliseren van het kindbelang in de kinderopvang is het daarom een goede zaak wanneer personen en instanties die min of meer *buitenstaanders* zijn en de vrijheid - in de zin van ongebondenheid - hebben dat belang onverkort voorop te stellen, een vinger aan de pols houden. Personen met kennis van (vroeg)kinderlijke ontwikkeling en opvoeding die de bevoegdheid krijgen kwaliteitseisen te formuleren en vast te stellen of er aan wordt voldaan. Ik zie hier dus een sleutelrol weggelegd voor pedagogie.

Dat vereist op de eerste plaats het inzicht en de erkenning dat er inderdaad wordt *opgevoed* in kindercentra. Dat de mensen die er werken serieuze partners zijn van de ouders in het proces van de overdracht van normen en waarden, de stimulering van de ontwikkeling van het kind en de vorming van diens persoonlijkheid, niet zelden voor een substantieel deel van de week en over een periode van vele jaren. Dat het gaat om een *opvoedingsmilieu* waarin tal van overwegingen en uitgangspunten met betrekking tot opvoedend handelen, die elders meestal impliciet blijven, met vallen en opstaan worden *geëxpliciteerd*. Men schrijft er immers *pedagogische* beleidsplannen, waarin naast een visie op mens-zijn en kinderlijke ontwikkeling wordt gesproken over opvoedingsdoelen en over het opvoedingsgedrag waarmee die doelen kunnen worden gerealiseerd. Er werken dus professionele opvoeders, die bij de uitvoering van hun verantwoordelijke taak recht hebben op hulp en ondersteuning. Een appèl aan de pedagogiek dat niet onbeantwoord mag blijven.

Die hulp kan worden geboden in de vorm van het formuleren van abstracte uitgangspunten, zoals de vier *basisdoelen voor de opvoeding* in gezin en kinderopvang die mijn voorganger, Marianne Riksen-Walraven (2000), heeft aangereikt. Ze hebben betrekking op veiligheid - in de zin van geborgenheid en vertrouwen -, persoonlijke competentie, sociale competentie en de overdracht van waarden en normen (cultuur). Pedagogen kunnen een rol vervullen bij het destilleren van concrete aanwijzingen voor de omgang tussen leidster en kind uit de mede door hen aangedragen uitgangspunten. Ze hebben bij uitstek een taak bij het vertalen van ontwikkelingspsychologische inzichten naar concreet opvoedend handelen, toegepast op de leidster-kind interactie in het specifieke opvoedingsmilieu van de kinderopvang. Dat brengt overigens met zich mee dat in het curriculum van de leid-

steropleidingen voldoende plaats moet worden ingeruimd voor kennismaking met de ontwikkelingsfasen van kinderen en daarbij passend opvoedingsgedrag. De leidster immers is de spil in het primaire pedagogische proces dat zich binnen de kinderopvang afspeelt. Op zich wellicht geen opmerkelijke constatering, maar ik vraag mij met enige twijfel af of daar in het kader van *SPW3*, de nieuwe 'brede zorgopleiding' waarin kinderopvang niet meer dan één van de drie te kiezen 'accenten' is, in voldoende mate rekening mee is gehouden. Maar dit terzijde.

Zoals het er nu naar uitziet zal in het kader van de Wet Basisvoorziening Kinderopvang (WBK, die 1 januari 2003 in werking treedt) de inspectie op de zogenaamde 'kwaliteitsregels kinderopvang' door de GGD worden uitgevoerd. Ten aanzien van aspecten als leidster-kind ratio, gezondheid, veiligheid en hygiëne lijkt dat een verantwoorde keuze. Nieuw is echter de aandacht voor ouderbetrokkenheid en *pedagogisch klimaat*. Natuurlijk moet de Pedagogiek betrokken worden bij het formuleren van criteria voor de kwaliteitsregel 'pedagogisch klimaat' en de mogelijkheden tot toetsing daarvan. En de bemoeienis van pedagogen moet daar ook niet eindigen. Ze kunnen, naar analogie van de rol van onderwijskundigen in schoolbegeleidingsdiensten of schoolartsen in het basisonderwijs, een belangrijke consultatiefunctie (gaan) vervullen in de begeleiding van leidsters en kinderen.

Tenslotte, het is niet langer te verdedigen dat we belangrijke informatie over kinderopvang, of het nu gaat om de kwaliteit of de gevolgen, voor het grootste deel uit buitenlands onderzoek, met name Amerikaans, moeten halen. Een achterhaalde en weinig geëmancipeerde opstelling. Als we echt willen weten in welke mate kinderopvang van invloed is op de ontwikkeling van kinderen in *onze* samenleving - niet alleen op korte, maar ook op lange(re) termijn - dient daarnaar een grootschalig, breed opgezet longitudinaal empirisch-pedagogisch onderzoek te worden uitgevoerd in de *Nederlandse* situatie.

Literatuur

- Baks, A. (1999). *De samenhang tussen gezinskenmerken en behoeften van ouders met betrekking tot kwaliteit van kinderopvang*. Doctoraalscriptie. Leiden: Afdeling Algemene en Gezinspedagogiek, Universiteit Leiden.
- Dijke, A. van, Terpstra, L. & Hermanns, J. (1994). *Ouders over kinderopvang. Een onderzoek naar meningen, ervaringen, wensen en keuzen van mannen en vrouwen*. Amsterdam: SCO-Kohnstamm Instituut, Universiteit van Amsterdam.
- Dijke, A. van & Terpstra, L. (2000). *Het spel en de spelers. Kindercentra in gesprek met hun partners*. Utrecht: NIZW Uitgeverij.
- Riksen-Walraven, M. (2000). *Tijd voor kwaliteit in de kinderopvang*. Oratie. Amsterdam: Vossiuspers AUP.
- Schröder, P. (1994). Waar blijven de pedagogen? Openingsrede van het congres 'De kunst van de kinderopvang'. Amsterdam, 27 januari 1994.
- Tavecchio, L.W.C., Ijzendoorn, M.H. van, Verhoeven, M.J.E., Reiling, E.J. & Stams, G.J.J.M. (1996). *Kinderopvang in Nederland. Een empirisch onderzoek naar de afstemming tussen ouders en professionele opvoeders in relatie tot de kwaliteit van de kinderopvang*. Eindrapport Hoofdstudie Kinderopvang t.b.v. PCOJ/VWS. Leiden: Afdeling Algemene Pedagogiek, Universiteit Leiden.